

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

دانشگاه فردوسی مشهد

نگاهی فلسفی به فناوری های نوین ارتباطی

ارائه دهنده: مصطفی جهانگیر

www.mjahangir.ir

mjahangirf@gmail.com

mjahangir@varastegan.ac.ir

١. مقدمه

- فناوری به معنی کاربرد معلومات علمی جهت ساخت محصولات و ارائه خدمات است.
- تسخیر طبیعت در اندیشه یونانی و قرون وسطا هیچگاه فراتر از استفاده از تجهیزات و ابزارهای ساده نرف.
- با وقوع رنسانس و انقلاب صنعتی، مسئله فناوری و تأثیر آن بر روی زندگی انسان ها کم کم جای خود را در میان مباحث عصر مدرنیته گشود، تا جایی که مدرنیته و فناوری بدون یکدیگر قابل شناسایی و تحلیل نیستند.
- از میان فناوری های مختلف، در این قرن، شاهد رشد و توسعه بسیار سریع فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی است، به طوری که عصر کنونی را عصر ارتباطات نام نهاده اند.

۲. چستی فناوری ارتباطی

تعریف فناوری

- فناوری یا تکنولوژی ریشه یونانی دارد و از دو واژه **Techne** و **Logic** تشکیل شده است.
- **Techne** به معنای هنر، مهارت و آن چیزی است که آفریده دست انسان است و در مقابل **Arche** به معنای آفریده خدا است.
- **Logie** یا **Logic** در یونان قدیم به معنی دانش و خرد به کار رفته است.
- به این ترتیب می توان گفت که تکنولوژی به معنای آمیزه هنر و مهارت با دانش است.

چיستی فناوری ارتباطی

- ماریو بونگ فناوری را محصول نهایی صرف نمی‌داند،
- به نظر وی، فناوری شامل ممارست‌های تکنیکی افراد نیز می‌شود.
- از آن‌جا که فناوری ارتباطی، علاوه بر استفاده از محصولات نهایی جدید، همچون رایانه‌ها، سخت‌افزارها، نرم‌افزارها، شبکه‌ها و اینترنت از مهارت‌ها و تکنیک‌ها نیز بهره می‌گیرد، مفهوم فناوری از حیث شامل بودن تکنیک‌ها و ممارست‌های تکنیکی بر فناوری ارتباطی قابل اطلاق است.

چیستی فناوری ارتباطی

- استفان کلاین نیز در تعریف خود از فناوری، ضمن یادآوری این که از واژه فناوری برای اشاره به اشیا، کنش‌ها، رویه‌ها، روش‌ها، و سیستم‌ها استفاده می‌شود، کاربرد این واژه را به مفهوم سیستم اجتماعی-تکنیکی مورد بحث قرار می‌دهد.
- انسان آموخته است که ظرفیت‌های عضلانی، احساسی، و ذهنی خود را از طریق استفاده از سیستم‌های اجتماعی-تکنیکی از نظر کمی و کیفی به طور گسترده‌ای افزایش دهد.
- بدون سیستم اجتماعی-تکنیکی، صرف تولید سخت‌افزار هیچ هدف و غایتی نخواهد داشت.
- فناوری ارتباطی به مثابه یک سیستم اجتماعی-تکنیکی از یک سو شامل مجموعه‌ای از تکنیک‌ها و سخت‌افزارها همچون رایانه‌ها و شبکه جهانی اینترنت است، و از سوی دیگر شامل مجموعه‌ای از مهارت‌های انسانی و روابط اجتماعی است.
- فناوری ارتباطی به عنوان یک سیستم اجتماعی-تکنیکی، ظرفیت‌های انسانی را از نظر سرعت عمل، آزادی، حذف محدودیت‌های زمانی و مکانی ارتباطات، کاهش هزینه‌ها و افزایش کارایی توسعه می‌دهد.

۳. پیامدهای فناوری ارتباطی

پیامدهای فناوری ارتباطی

- پرداختن به پیامدها و عوارض فناوری به طور مشخص به اوایل قرن نوزدهم برمی گردد که بسیاری از مطالعات اولیه با هدف شناخت و کاهش عوارض زندگی صنعتی شکل گرفت.
- امتداد این حرکت تا امروز با فراز و فرودهای مختلفی همراه بوده است (باقری ده‌آبادی, ۱۳۹۳).
- اندیشمندان مختلفی به نقد فناوری پرداخته اند، به عنوان مثال مارتین هایدگر و فوکو از سنت فلسفی و وبر، زیمل، گرامشی، بوردیو و فوکو از سنت جامعه‌شناسی فناوری را واکاوی کرده اند (تسلطی, ۱۳۹۱).

۳.۱. سلطه

- مکتب انتقادی به صورت برجسته تری به نقد فناوری توجه کرده است.
- به طوری که برخی محققان بر آن اند که نقد فناوری ویژگی مکتب فرانکفورت به ویژه اندیشمندان اولیه آن یعنی آدورنو و هورکهایمر است.
- آن ها در کتاب دیالکتیک روشنگری در سال ۱۹۷۲ استدلال می کنند از آن جا که فناوری فی نفسه خود نوعی سلطه به شمار می آید، به همین دلیل سلطه هیچ گاه خنثی نمی تواند باشد.
- اعضای مکتب فرانکفورت با نقد نظری چارچوب های نظام سرمایه داری که معتقد بودند بر بنیان پوزیتویسم بنا شده، بسیاری از مؤلفه های نشئت گرفته از این نظام را به زیر سؤال بردند و با خلق تعابیری چون فرهنگ بسته بندی شده، صنایع فرهنگی، انسان تک ساحتی و...، تأثیر ایدئولوژیک علم و فناوری را به عنوان عامل اصلی در ایجاد شکل جدیدی از نظام سلطه مطرح کردند

۳.۱. سلطه

- در خصوص ماهیت سلطه گر فناوری ارتباطی می توان گفت، ارتباطات سازمانی از طریق فناوری های ارتباطی نیازمند امکانات و مهارتهایی همچون کار با رایانه و اینترنت است، که لزوما این امکانات برای همه کس فراهم نیست و این مهارت ها به سادگی برای همگان قابل فراگیری نیست.
- این در حالی است که ارتباطات سازمانی سنتی در گذشته اساسا ابزار یا روشی ساده به منظور تأمین نیازهای ارتباطی انسان بود که به دور از هرگونه پیچیدگی برای همگان مفهوم و میسر بود.
- در این صورت افرادی که توانایی و مهارت کار با ابزارهای فناوری ارتباطی دارند، جایگاه ویژه ای در سازمان داشته و از قدرت بالایی برخوردارند.

۳.۲. شکل‌گیری فراواقعیت

- مفهوم فراواقعیت در آثار بودریار، حاکی از آن است که رایانه‌ای شدن و فناوری ارتباطی از طریق تولید تصاویر و مدل‌هایی از واقعیت که به‌طور روزافزونی جای خود واقعیت را می‌گیرند، به تجربه بشری شکل می‌دهند.
- مصرف‌بیانگر تسلط‌نشانه‌ها در همه ابعاد زندگی است و هنگامی که این مسئله با شبیه‌سازی (از طریق ابزارهای فناوری ارتباطی) پیوند می‌خورد، وضعیتی پدید می‌آید که واقعیت شبیه‌سازی شده (و نه واقعیت اصلی) شکل می‌گیرد.
- پیامد این پیوند این است که تمایز میان واقعیت و نشانه‌ها از بین می‌رود.
- تصاویر شبیه‌سازی شده در جامعه پسامدرن به اندازه‌ای زیاد است که دیگر تفاوت بین نسخه اصلی و فرعی قابل تشخیص نیست.

۳.۲. شکل‌گیری فراواقعیت

- بورگمان نیز بر این باور است که فناوری نوین ارتباطی در جهتی حرکت می‌کند که سرانجام یک‌سره از «اشیا» خلاص خواهد شد.
- در ارتباطات سنتی همهٔ مراحل به‌طور واقعی صورت می‌پذیرفت و مشتمل بر اشیا، ابزارها و روش‌های فیزیکی بود.
- با انتقال به عصر اطلاعات از ارتباطات سنتی شی‌زدایی شده است.
- اطلاعات از طریق اینترنت و پست الکترونیک تبادل می‌شود، ارتباطات سازمانی به کمک رایانه‌ها، شبکه‌ها و نرم‌افزارها به صورت الکترونیک انجام می‌پذیرد.
- این شی‌زدایی از ارتباطات سازمانی و مجازی شدن فرایندهای آن به حذف سوژه به همراه ابژه می‌انجامد. یکایک مراحل فناوری ارتباطی، با واقعیت‌زدایی و شبیه‌سازی، سوژه و ابژه را هم‌زمان می‌بلعد.

۳.۳. تغییر هویت انسانی

- فناوری ارتباطی اجازه نمی‌دهد که وجود پدیدار شود.
- فناوری ارتباطی «انفتاح» ایجاد نمی‌کند بلکه «ایجاب» می‌کند.
- در چنین عالمی، انسان هیچ جایگاه هستی‌شناختی ویژه‌ای ندارد، و فقط یک نیرو در میان نیروها و یک هدف در کنار سایر اهداف است.
- فناوری نوین رفتار یک رایانه را به مثابه رفتار یک شخص هوشمند تلقی می‌کند، چرا که فلسفه مطالعات هوش مصنوعی مبتنی بر این فرض عمده هستی‌شناختی است که «هرچه همانند یک موجود هوشمند رفتار کند، هوشمند است».

۳.۴. حذف بدن

- از نظر دریفوس، هنگامی که به افراد امکان دسترسی به اینترنت داده می‌شود، آنان در می‌یابند که دچار احساس انزوا و افسردگی شده‌اند.
- چیزی که از نظر دریفوس از عدم حضور متجسد افراد در برابر یکدیگر ناشی شده است.
- در اینجا ارتباط دیجیتالی اینترنتی نسبت به ارتباطات نزدیک و حضوری جسمانی و بدنی بسیار محدودتر و شکننده‌تر است و هرگز ارتباطات الکترونیک نمی‌توانند پیوندهای محکم انسانی را برقرار سازند.

۳.۴. حذف بدن

- امتیاز فرض شده برای ارتباطات اینترنتی، یعنی رهایی آن از محدودیت‌های تحمیل شده از سوی بدن های ما، به نحوی طعنه‌آمیز به بزرگ‌ترین نقطه ضعف آن بدل می‌شود.
- از نظر دریفوس بدن به عنوان منبع حس از احاطه و تسلط بر واقعیت حکایت می‌کند، اما در ارتباط اینترنتی این گونه پیوستگی و هماهنگی پس زمینه‌ای که درک واقعیت افراد و اشیا را می‌سازد، غایب می‌شود.
- همچنین دریفوس به گمنامی و نیست انگاری اینترنتی معطوف می‌شود.
- معنا در حیات انسانی نیاز به تعهد صادقانه دارد و تعهد اصیل و حقیقی مقتضی خطر کردن و ایثار است، حال آنکه گمنامی و امنیت (بی‌دغدغه) تعهدهای مجازی بر روی شبکه، به زندگی بدون معنا منتهی می‌شود

۳.۵. ناپرهیزی

- اولین مورد مشهوری که در آن فردی کارش را به خاطر یک اظهارنظر آنلاین از دست داد، به سال ۲۰۰۲ برمی گردد.
- این خانم پس از گذراندن یک روز بد کاری، در فیس بوک احساسات قلبی خود درباره رییسش را منتشر کرده بود.
- اما او فراموش کرده بود که دوستانش هنگام ورود به فیسبوک عناوین و مطالب به روز شده را مشاهده خواهند کرد و بالاخره رییس در جریان موضوع قرار گرفت.
- نمونه ای که آورده شد توضیح دهنده موضوعی است که به آن “پدیده ناپرهیزی آنلاین” می گویند.
- مفهوم آن این است که افراد در فضای آنلاین در مقایسه با تعاملات رودررو، قراردادهای اجتماعی را کمتر رعایت می کنند و از آن جا که احساس آزادی بیشتری می کنند، هر حرفی را که می خواهند می زنند، در حالی که در بیشتر مواقع نباید این کار را انجام می دادند

۳.۶. گمنامی

- یکی از مهم ترین ویژگی های ارتباطات مجازی، گمنام بودن افراد است.
- افراد بی آن که شناخته شوند آزادانه به کارهایی اقدام می کنند که در زندگی واقعی برای انجامشان ممکن است با محدودیت هایی روبرو گردند.
- افراد تصور می کنند در فضای آنلاین برخلاف فضای عمومی، شناخته نمی شوند.
- درست شبیه بیرون رفتن در شب با لباس محلی و نقابی بر صورت.
- این حالت فاصله گرفتن فرد از شخصیت عادی خود، باعث بروز رفتارهای جدیدی از وی می شود که چه بسا برخاسته از شخصیت ثانویه او می باشد.
- لازم به ذکر است به دلیل محدود بودن ارتباطات سازمانی به کارکنان سازمان، گمنام بودن کمتر اتفاق می افتد ولی این به این معنا نیست که نمی توان در ارتباطات سازمانی گمنام بود.

۳.۷. نامرئی بودن

- از آنجا که دیگران ما را در حالت آنلاین نمی بینند، مجبور نیستیم درباره رفتارهایمان در برخوردهای چهره به چهره همچون نحوه نگاه کردن به دیگران و نیز بروز احساسات خود نگران باشیم.
- در برخوردهای چهره به چهره با دیگران، فوراً می توانیم واکنش آن ها را درباره سخنی که گفته ایم یا کاری که انجام داده ایم، ببینیم.
- این در مواردی باعث ناراحتی دیگران و یا مورد قضاوت قرار گرفتن آنان می شود.
- در حالت آنلاین این محدودیت ها را نداریم، چرا که در این جا یک ناهمزمانی وجود دارد.
- ممکن است میان بیان مطلبی و خواندن پاسخ آن ۲۴ ساعت طول بکشد یا اینکه اصلاً خوانده نشود.

۳.۸. احساس آزادی بیشتر

- فناوری ارتباطی دنیایی آفریده است که ما آزادی عمل بیشتری احساس کنیم.
- اما این آزادی تصویری است که به خاطر نامرئی بودن، ناشناس بودن و نیز عدم دریافت بازخوردی فوری، غریزی و عاطفی از دیگران داریم.
- فضای آنلاین باعث می شود ما نسبت به تغییر رفتارمان و مشکلاتی که ممکن است به این خاطر به وجود آید کم توجه باشیم.

۳.۹. کاهش توان تفکر و حافظه

- «نیکولاس کار» بر این باور است که استفاده از فناوری ارتباطی و اینترنت، قدرت تفکر عمیق که به خلاقیت منجر می‌شود را کاهش می‌دهد.
- ابرپیوندها (hyperlink) و محرک های اینترنتی باعث می‌شوند که مغز بیشترین توجهش را صرف تصمیمات کوتاه‌مدت نماید.
- قابلیت در دسترس بودن اطلاعات در اینترنت، به طور کامل ذهن را مشغول می‌سازد و به حافظه بلندمدت صدمه می‌زند.
- این در دسترس بودن اطلاعات، بار شناختی سنگینی را بر مغز تحمیل می‌کند که در نتیجه آن، یادآوری اطلاعات بسیار دشوار می‌گردد.

۳.۱۰. کاهش توان تمرکز

- یکی از مهم‌ترین اثرات اینترنت تأثیری است که بر تمرکز کارکنان در حین کار می‌گذارد.
- در بسیاری از محیط‌های کاری، دسترسی به شبکه‌های اجتماعی مسدود شده است، چرا که کارفرمایان معتقدند این سایت‌ها از تمرکز کارکنان بر کارشان می‌کاهد.
- زیرا به طور منطقی تا وقتی که فرد کارش را تمام نکرده نمی‌تواند به کارهای دیگر بپردازد.
- اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به دلیل جذابیت‌هایی که دارند، ساعت‌ها فرد را به خود مشغول کند به طوری که وی از انجام کار خود غافل می‌شود.
- پژوهشگران کالج دانشگاه لندن، یک مطالعه پنج ساله در زمینه عادت‌های اینترنتی انجام دادند و دریافتند افرادی که به سایت‌هایی مراجعه می‌کنند که مطالبشان نیاز به تمرکز سطحی دارند، از مطالبی به مطلب دیگر می‌پرند و به ندرت به مطالبی که قبلاً مطالعه کردند مراجعه می‌کنند.

۳.۱۱. کاهش توان صبر

- «سیتارامن» ادعا می‌کند کاربران اینترنت افرادی کم صبرند و این کم صبری با گذشت زمان افزایش می‌یابد.
- در پژوهشی که در سال ۲۰۱۲ انجام شد و میلیون‌ها کاربری که به تماشای ویدئوهای اینترنتی می‌پرداختند را در بر می‌گرفت، کریشنان و سیتارامن نشان دادند که کاربران برای اجرای فایل های ویدئویی آنلاین، بیش از دو ثانیه صبر نمی‌کنند و از دیدن آنها منصرف می‌شوند.
- با توجه به این نتیجه، بسیاری از تحلیلگران پیش‌بینی می‌کنند که با افزایش سرعت اینترنت، صبر افراد کمتر هم می‌شود.

۱۲.۳. افزایش اضطراب

- چک کردن مداوم گوشی تلفن همراه برای دیدن پیام‌های شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر موبایل اضطرابی که برای افراد به دنبال دارد آسیب رفتاری دیگری از اینترنت است.
- وی همچنین معتقد است، استفاده طولانی مدت از اینترنت فشار روانی زیادی را به کاربران وارد می‌کند.
- در پژوهشی دیگر مشخص شده است دسترسی آسان به اینترنت باعث می‌شود که افراد در روبرو شدن با ناگواری‌های روزانه و واقعی زندگی، به جای حل مسائل و مشکلات روزمره از این مسائل فرار کرده و به دامان اینترنت پناه برند.

- بیش تر ایمیل‌ها کسل کننده هستند، اما گاهی ایمیل‌های مهیج و جالب هم پیدا می کنیم و به این دلیل است که با امیدواری ایمیلمان را چک می کنیم.
- در اصطلاح علوم رفتاری، ایمیل یک «تقویت فاصله متغیر» است.
- به این معنی که دقیقاً نمی دانیم چه وقت یک ایمیل خوب می رسد، به همین دلیل چک کردن ایمیل را ادامه می دهیم.
- طی گزارش AOL در سال ۲۰۱۰، ۴۷٪ افراد مدعی هستند که به ایمیل وابسته شده اند، ۲۵٪ کاربران نمی توانند بیش از سه روز بدون ایمیل ادامه بدهند، ۶۰٪ افراد ایمیلشان را حتی در تعطیلات نیز بررسی می کنند.

۱۴.۳. اتلاف وقت

- وقتی که زروینسکی و همکاران (۲۰۰۴) یک مطالعه روزانه را بر روی افراد در مشاغل مختلف انجام دادند، دریافتند که به طور میانگین افراد ۲۳٪ از ساعت کار روزانه شان را صرف رسیدگی به ایمیل می کنند.
- این به خاطر این است که افراد از ایمیل صرفاً برای مکاتبه کردن و نامه نگاری استفاده نمی کنند، بلکه از آن به عنوان یک راه پیگیری کارهایشان نیز استفاده می کنند.
- افراد اغلب خیلی سریع تحت تأثیر ایمیل تازه رسیده قرار می گیرند، تقریباً مشابه زنگ تلفن.
- در یک مطالعه، جکسون و همکاران (۲۰۰۲) کشف کردند که ۷۰٪ ایمیل‌ها در حدود ۶ ثانیه اول ورودشان بررسی می شوند و ۸۵٪ در حدود ۲ دقیقه‌ی اول ورودشان.
- مسئله این است که بازگشت رشته افکار بعد از چک کردن ایمیل حدوداً ۶۴ ثانیه زمان می گیرد.

۱۵.۳. احساس همکاری کمتر

- مذاکرات از طریق ایمیل اغلب سخت و دشوار احساس می‌شود، مخصوصاً با افرادی که آن‌ها را به خوبی نمی‌شناسیم.
- وقتی ناکوین و همکاران (۲۰۰۸) مذاکرات ایمیلی را با مذاکرات چهره به چهره مقایسه کردند، پی بردند که افراد از طریق ایمیل احساس همکاری کم‌تری می‌کنند.
- کاتزبرگ و همکاران (۲۰۰۵) به این نتیجه رسیدند که وقتی افراد عملکرد یکدیگر را در دو قالب قلم-کاغذ و ایمیل ارزیابی می‌کنند، زمانی که از ایمیل استفاده می‌کنند، نسبت به زمانی که از روش قلم-کاغذ بهره می‌گیرند، درباره همکارشان منفی‌تر هستند.
- موریس و همکاران (۲۰۰۲) نشان دادند که حتی یک تماس تلفنی می‌تواند به حد کافی احساس خوبی بین دو نفر ایجاد کند تا رخنه عدم توافق را از بین ببرد.

۳.۱۶. توجیه پذیرتر شدن دروغ‌گویی

- مردم در شرایط معمولی ممکن است دروغ بگویند، ولی در مقایسه با قلم-کاغذ، از طریق ایمیل دروغ بیش‌تری می‌گویند و احساس می‌کنند که دروغ‌گویی توجیه پذیرتر است.
- در پژوهش ناکوبین و همکاران (۲۰۱۰)، شرکت کنندگان وقتی از طریق ایمیل مذاکره می‌کردند، در مقایسه با قلم-کاغذ ۵۰٪ بیش‌تر دروغ می‌گفتند.
- محققان سه دلیل برای این موضوع مطرح نمودند. نخست این‌که ایمیل‌ها کم‌تر ماندنی هستند. دوم این‌که مردم در حالت آنلاین به خاطر اثر ناپرهیزی آنلاین، احساس آزادی بیش‌تری می‌کنند. و نهایتاً این‌که افراد از طریق ایمیل احساس فاصله روانی می‌کنند که منجر به اعتماد و توافق کمتر می‌شود.

- Misa, T. J., Brey, P., & Feenberg, A. (2004). *Modernity and technology*: MIT Press.
- امیری طهرانی, م. (۱۳۹۰). تجارت الکترونیک از دیدگاه فلسفه تکنولوژی. فلسفه علم (۲), ۶۵-۹۶.
- باتامور, ت. (۱۳۸۰). مکتب فرانکفورت (ح. نوروزی, Trans). تهران: نشر نی.
- باقری ده‌آبادی, ع. ر. (۱۳۹۳). بررسی رویکردها و ابعاد هژمونی تکنولوژی بر انسان. رسانه و فرهنگ, ۱(۴), ۱-۲۸.
- تسلطی, م. (۱۳۹۱). بررسی مقایسه‌ای مفهوم هژمونی و سلطه در اندیشه‌ی گرامشی و مارکوزه. کتاب ماه علوم اجتماعی, ۱(۱۶), ۱۰۰-۱۱۲.
- جهانگیر, م., & بوپور, س. ب. (۱۳۹۳). بازی پست الکترونیک با رفتار و روان کاربران. <http://www.rasad.org>
- جهانگیر, م., & واحدی, م. (۱۳۹۳). شبکه‌های اجتماعی چگونه باعث توانمندسازی رفتاری افراد می‌شوند؟. <http://www.rasad.org>
- رضاییان, ع. (۱۳۹۲). اصول مدیریت. تهران: سمت.

- ریتزر، ج. (۱۳۸۹). مبانی نظریه جامعه شناختی معاصر و ریشه های کلاسیک آن (ش. م. پرست, Trans). تهران: ثالث.
- فتحیان، م.، & نور، ح. م. (۱۳۸۶). مبانی و مدیریت فناوری اطلاعات. تهران: دانشگاه علم و صنعت.
- گیبینز، ج.، & ریمر، ب. (۱۳۸۱). سیاست پست مدرنیته، درآمدی بر فرهنگ و سیاست معاصر (م. انصاری, Trans). تهران: گام نو.
- مارکوزه، ه. (۱۳۸۲). انسان تک ساختی (م. مؤیدی, Trans). تهران: امیرکبیر.
- محمودنژاد، ا. (۱۳۸۰). مدیریت بر آینده با تکنولوژی فردا. تهران: انتشارات انستیتو ایزایران.
- مددپور، م. (۱۳۸۳). هیوبرت دریفوس و ستیز نظری با تکنولوژی اطلاعات و اینترنت. کتاب ماه کلیات، ۷۸-۸۱، (۷)۴.
- واحدی، م.، & جهانگیر، م. (۱۳۹۳). ریشه تفاوت‌های شخصیت واقعی و مجازی افراد چیست؟.